

Financijsko zlostavljanje starijih osoba

INES VUIĆ*

SILVIA RUSAC

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Pregledni rad

UDK: 366.2:364.271-053.9

doi: 10.3935/rsp.v24i3.1423

Primljeno: rujan 2016.

Financijsko zlostavljanje jedan je od najčešćih oblika zlostavljanja starijih osoba, stoga predstavlja veliki društveni problem za osjetljive starije osobe. Prevalenciju financijskog zlostavljanja teško je utvrditi zbog različitosti njegovih definicija i korištenih metoda prikupljanja podataka u pojedinom istraživanju. Kao dodatni problem javlja se veliki broj neprijavljenih slučajeva, što zbog srama žrtve, straha od osude društva ili zbog neznanja i neinformiranosti o mogućim sredstvima zaštite. Žene su češće žrtve financijskog zlostavljanja nego muškarci, a u povećanom riziku za zlostavljanje su ukoliko je prisutno kognitivno oštećenje, socijalno su izolirane, narušenog psihičkog i tjelesnog zdravlja. Najčešći počinitelji financijskog zlostavljanja su članovi obitelji zlostavljane starije osobe, osobito njihova odrasla djeca. Osim članova obitelji, počinitelji mogu biti nepoznate osobe i različite institucije koje ciljano traže žrtve kako bi uspostavom neprimjerenog utjecaja ostvarile potpunu kontrolu i moć nad žrtvom i njezinim materijalnim sredstvima. O financijskom zlostavljanju starijih osoba jako se malo govori u javnosti, a žrtve su vrlo slabo zaštićene zakonom. Kako bi se spriječila pojava financijskog zlostavljanja starijih osoba te kako bi se žrtvama pružila odgovarajuća pomoć i zaštita, nužan je multidisciplinarni pristup društva u cjelini i društvenih institucija nadležnih za zaštitu zdravlja, prava i interesa starijih osoba. Također, potrebno je osvijestiti moralnu dužnost svih građana da prijave nasilje, kako bi došlo do pravovremene i učinkovite zaštite osoba koje su takvom nasilju izložene.

Ključne riječi: starije osobe, financijsko zlostavljanje, faktori rizika, prevencija.

UVOD

Starije osobe predstavljaju specifičnu, osjetljivu i ranjivu skupinu (Rusac, 2006.) te kao takve vrlo lako postaju žrtve zlostavljanja (Petrušić i sur., 2012.). Zlostavljanje i zane-

* Ines Vuić, vuic.ines@gmail.com

marivanje starijih osoba je globalna pojava, međutim, ono je najrjeđe prijavljivani oblik nasilja. Svjetska zdravstvena organizacija zlostavljanje definira kao »pojedinačan ili ponavljajući čin ili izostanak prikladnog čina koji se javlja u bilo kojem odnosu u kojem postoji očekivano povjerenje, a koji uzrokuje štetu, bol, nepriliku ili nevolju starijoj osobi« (WHO, 2002.), pri čemu razlikuje pet tipova zlostavljanja: fizičko, psihološko, ekonomsko, spolni nasrtaj i zanemarivanje.

Iako nasilje nad starijim osobama u Republici Hrvatskoj nije uređeno posebnim zakonom, postoje određeni propisi koji štite prava starijih osoba. Ustav, kao temeljni zakon u Republici Hrvatskoj, promiče temeljne vrednote našeg društva. Tako se u čl. 23 navodi da »nitko ne smije biti podvrgnut bilo kakvom obliku zlostavljanja ili, bez svoje privole, liječničkim ili znanstvenim pokusima« (čl. 23, Narodne novine, 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14). Ovdje se općenito upozorava da se nasilje prema bilo kome ne tolerira ni u kojem obliku, a na zakonodavcima je obveza da donesu zakone u kojima će specificirati, odnosno detaljnije urediti problematiku zlostavljanja i sankcioniranje istog. Zlostavljanje starijih osoba je obuhvaćeno i Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji, gdje je definirano kao »svaki oblik tjelesnog, psihičkog, spolnog ili ekonomskog nasilja« (čl. 4, Narodne novine, 137/09, 14/10, 60/10), a ekonomsko nasilje prepoznato je kao jedan od oblika nasilja. Ovim zakonom se na određeni način štite starije osobe koje žive u obitelji i kojima je šteta počinjena od strane članova te obitelji. Druga skupina starijih osoba, koja financijsko zlostavljanje doživljava od strane nepoznatih joj osoba, zaštitu može potražiti u okviru Kaznenog zakona, gdje su određeni oblici financijskog zlostavljanja starijih osoba tretirani kao kazneno dje-

lo (Narodne novine, 125/11, 144/12, 56/15, 61/15).

Tema zlostavljanja starijih osoba slabo je zastupljena u društvu. O zlostavljanju starijih osoba se u Republici Hrvatskoj vrlo malo piše, a o financijskom zlostavljanju gotovo nikako. U Hrvatskoj postoji samo jedno istraživanje zlostavljanja starijih osoba na reprezentativnom uzorku (Rusac, 2009.), a o financijskom zlostavljanju govori se samo u okviru istog istraživanja. Sindikat umirovljenika Hrvatske je 2014. godine pokrenuo projekt »Zaustavimo zloupotrebu starijih osoba«, koji predstavlja prvi javni pokušaj intenzivnijeg upoznavanja zajednice s problemom financijskog zlostavljanja starijih osoba. S ciljem da se ukaže na relevantnost i važnost proučavanja problema financijskog nasilja u starijoj dobi, u ovom radu govorit će se o određenoj i oblicima, faktorima rizika za pojavu financijskog nasilja te teorijskim objašnjenjima. Nadalje, istaknuta su obilježja počinitelja i žrtvi financijskog nasilja te značaj preventivnog djelovanja.

POJAM FINACIJSKOG ZLOSTAVLJANJA

Ne postoji konsenzus oko jedinstvene definicije financijskog zlostavljanja. Uobičajeni termini koji se koriste za opis financijskog zlostavljanja starijih ljudi uključuju: financijsko maltretiranje (Comjis i sur., 1998.; Laumann i sur., 2008.), materijalno zlostavljanje (Crichton i sur., 1999.), financijsko iskorištavanje (Choi i sur., 1999.; Acierno i sur., 2010.), materijalno iskorištavanje (Lachs i Pillemer, 2004., prema Fealy, 2012.), ekonomsko nasilje (Ferreira, 2005.) i financijsko zlostavljanje (Hafemeister, 2003.). Wilber i Reynolds (1996.) također navode da se financijsko zlostavljanje u različitim radovima krije pod različitim terminima, ali svima im je zajedničko

da počinitelj financijskog nasilja otuđuje imovinu starije osobe za svoju vlastitu korist, koristeći se metodama prisile, lažnog predstavljanja ili krađom.

Svjetska zdravstvena organizacija je 2002. godine definirala financijsko zlostavljanje kao »nezakonito ili nepravilno iskorištavanje i upotreba novčanih sredstava ili drugih resursa starijih osoba« (WHO, 2002.). Nekoliko godina kasnije, američki National Center on Elder Abuse slično definira financijsko zlostavljanje, opisujući ga kao »nezakonito ili nepravilno korištenje novčanih sredstava, vlasništva ili imovine« (NCEA, 2006.). Ove definicije mogu biti različito shvaćene od strane različitih čitatelja jer uključuju širok opseg mogućih situacija, od promišljene i namjerne krađe, do nenamjernog lošeg upravljanja. Također, iz definicije nije jasno što se podrazumijeva pod pojmom »nepravilno iskorištavanje« te svatko može taj pojam tumačiti na svoj način. Različite kulture imaju veoma različite stavove o tome što predstavlja nepravilno korištenje imovine (Lowndes i sur., 2009.) i ukoliko zakonodavac nije jasno naveo što se podrazumijeva pod financijskim zlostavljanjem, vrlo je teško razlučiti što financijsko zlostavljanje jest, a što nije. U takvim slučajevima, Australijski institut za kriminologiju predlaže da je najbolje donositi zaključak tako da se sagleda je li neka radnja u najboljem interesu za žrtvu ili nije (Australian Institute of Criminology, 2006., prema Lowndes i sur., 2009.).

Žarković Palijan i sur. (2009.) navode da financijsko zlostavljanje i iskorištavanje najčešće imaju korijene u međuodnosu zlostavljanog i zlostavljača, uz postojanje jasne motivacije zlostavljača za iskorištavanje i krađom, a starija osoba vrlo lako može podležti utjecaju zbog povjerljive prirode odnosa sa zlostavljačem. Za razliku od ovog shvaćanja, definicija Svjetske zdravstvene organizacije gleda puno šire na

financijsko zlostavljanje starijih osoba jer u financijsko zlostavljanje uključuje radnje s nepovoljnim ishodom za stariju osobu počinjene, ne samo od strane osoba s kojima imaju razvijen odnos povjerenja, već počinitelji mogu biti nepoznate osobe i institucije (WHO, 2002.).

Rusac (2006.) navodi da se financijsko zlostavljanje odnosi na »korištenje novca ili vlasništva starije osobe na nepošten način ili korištenje imovine starije osobe za vlastitu dobrobit«, čime u definiciju unosi novi element koji mora biti zadovoljen da bi se neki čin smatrao financijskim zlostavljanjem starijih osoba, a odnosi se na činjenicu da je počinitelj otuđio vlasništvo starije osobe za vlastitu dobrobit. Reed (2005.) navodi da financijsko zlostavljanje starijih osoba podrazumijeva »nedoličan čin ili postupak kojim pojedinac, koristeći se materijalnim sredstvima starije osobe bez njena pristanka, ostvaruje financijsku korist«, čime definicija dobiva još jedan element, činjenicu da se sve odvija bez pristanka starije osobe. Još detaljnije definicije financijskog zlostavljanja navedene su u zakonodavstvu različitih zemalja. Primjerice, u Floridi je financijsko iskorištavanje u zakonu navedeno kao »nezakonito prisvajanje ili korištenje tuđe imovine, koje se događa u odnosu povjerenja počinitelja i starije osobe, gdje počinitelj svjesno, prijevarom ili zastrašivanjem pribavi ili koristi ili nastoji pribaviti ili koristiti novčana sredstva, imovinu ili vlasništvo starije osobe s namjerom da ih privremeno ili trajno uskrati starijoj osobi i upotrijebi za vlastitu korist« (Dessin, 2000.). Financijsko zlostavljanje starijih osoba u Republici Hrvatskoj nije uređeno posebnim zakonom. Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji (Narodne novine, 137/09, 14/10, 60/10), zlostavljanje starijih osoba ulazi u sklop zlostavljanja u obitelji. Financijsko zlostavljanje je u istom zakonu prepoznato kao jedan

od oblika zlostavljanja, a podrazumijeva »oštećenje ili uništenje osobne i zajedničke imovine ili zabranu ili onemogućavanje korištenja osobne i zajedničke imovine ili pokušaj da se to učini te oduzimanje prava ili zabranu raspolaganja osobnim приходима ili imovinom stečenom osobnim radom ili nasljeđivanjem, onemogućavanje zapošljavanja ili rada, prisiljavanje na ekonomsku ovisnost, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog kućanstva i skrb o djeci ili drugim uzdržanim članovima zajedničkog kućanstva« (čl. 4, Narodne novine, 137/09, 14/10, 60/10). Prema svojim pojavnim oblicima, financijsko zlostavljanje je prepoznato u okviru nekih kaznenih djela protiv imovine koja su uređena Kaznenim zakonom (Narodne novine, 125/11, 144/12, 56/15, 61/15).

OBLICI FINACIJSKOG ZLOSTAVLJANJA

Financijsko zlostavljanje pojavljuje se u mnogo oblika, od nešto suptilnijih poput uspostavljanja zlonamjernog utjecaja pri potpisivanju različitih ugovora i sastavljanju oporuka, krivotvorenja potpisa, zlouporabe punomoći i skrbništva te protupravnih prijenosa vlasništva pa sve do otvorenih prijevara, obmana, lažnog predstavljanja, iznuđivanja, krađa (od povremenih potkradanja manjih količina gotovine, do krađe životne ušteđevine i doma), provala i grabežnih umorstava (Žarković Palijan i sur., 2009.). Neki autori razlikuju namjerno i nenamjerno zlostavljanje starijih osoba (Lowndes i sur., 2009.; Fealy i sur., 2012.; Akers, 2014.). Namjerno zlostavljanje starijih osoba uključuje svjesne i namjerne pokušaje da se nanese šteta ili ozljeda, a nenamjerno zlostavljanje nastaje kada nenamjerno djelovanje neke osobe rezultira ozljeđivanjem starijih osoba, a obično se događa zbog neznanja, neiskustva, nedo-

statka sposobnosti ili želje njegovatelja da pruži odgovarajuću njegu (Akers, 2014.). U skladu s ovom podjelom, autorica razlikuje dvije vrste financijskog zlostavljanja: financijsko ili materijalno zlostavljanje i financijsko ili materijalno zanemarivanje. Financijsko ili materijalno zlostavljanje uključuje zloupotrebu prihoda ili sredstava starije osobe za financijsku ili osobnu korist pružatelja njege ili savjetnika starije osobe. To se može odnositi na radnje poput uskraćivanja doma starijoj osobi, krađe novca ili imovine, prisiljavanje starije osobe da potpiše ugovore ili trajnu punomoć nekome, da kupi određena dobra ili da učini promjene u oporuci. Financijsko ili materijalno zanemarivanje je neuspjeh u korištenju raspoloživih sredstva i resursa potrebnih za održavanje zdravlja i blagostanja starijih osoba. Nadalje, financijsko zlostavljanje ili zanemarivanje treba uzeti u obzir ako pacijent trpi nekvalitetnu skrb, unatoč tome što posjeduje dovoljnu količinu financijskih sredstava koja mu mogu osigurati kvalitetnu skrb, ukoliko nam se čini da starija osoba izgleda zbuđeno ili nesvjesno svoje financijske situacije ili je iznenadno prenijela značajna materijalna sredstva na člana obitelji. Starije osobe su posebno osjetljive na ovu vrstu zlostavljanja, ali ju je također najteže za identificirati (Akers, 2014.).

Najučestaliji oblik financijskog zlostavljanja, o kojem se u Republici Hrvatskoj najviše govori u javnosti i medijima, jesu ugovori o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju. Ugovor o doživotnom uzdržavanju i ugovor o dosmrtnom uzdržavanju su ugovori obveznog prava i regulirani su odredbama Zakona o obveznim odnosima (Narodne novine, 35/05, 41/08, 125/11, 78/15). Prava i obveze u navedenim ugovorima dogovaraju same stranke te one ovise o potrebama i mogućnostima ugovornih strana i različite su od slučaja do slučaja, ali najče-

šće se odnose na zadovoljavanje osnovnih životnih potreba primatelja uzdržavanja. Kod ugovora o doživotnom uzdržavanju obveza na strani davatelja uzdržavanja nastupa odmah, a o njenom ispunjenju ovisi ispunjenje obveze primatelja uzdržavanja. Ako je davatelj uzdržavanja ispunio svoju obvezu na način određen ugovorom, on će nakon smrti primatelja uzdržavanja steći vlasništvo imovine koja je bila predmetom ugovora (Butković, 2012.).

Kod ugovora o dosmrtnom uzdržavanju obveza primatelja uzdržavanja i davatelja uzdržavanja su sadržajno iste kao i kod ugovora o doživotnom uzdržavanju, osim činjenice da davatelj uzdržavanja odmah stječe vlasništvo imovine koja je predmetom ugovora, dok je uzdržavani još uvijek živ. Obveza davatelja uzdržavanja se u velikom dijelu oslanja na njegovu savjest i odgovornost pa se u praksi ugovor o dosmrtnom uzdržavanju nerijetko zlorabi na štetu primatelja uzdržavanja. Ugovori se mogu raskinuti sporazumno, ali ako uzdržavatelj to ne prihvati, onda se raskid ugovora i naknada pretrpljene štete mogu ostvariti samo sudskim putem, što iziskuje tužbu, dokaze i svjedoke, a što u konačnici znači i mnogo utrošenog vremena i novca za primatelja uzdržavanja. Zakon predviđa raskid ugovora i za slučaj kada ugovorne strane žive zajedno, a odnosi im se toliko poremete da zajednički život postane nepodnošljiv (čl. 583, Narodne novine, 35/05, 41/08, 125/11, 78/15). Međutim, eventualni spor za naknadu štete oštećena strana pokreće sama i snosi trošak do okončanja. Kako je kod oba ova ugovora najčešće slučaj da se kao primatelj uzdržavanja javlja starija nemoćna osoba, koja često nema nikoga od bliske rodbine, posebno je važno istaknuti da u tom slučaju, a čak i kada ta osoba ugovor sklapa s nekim s kim je u bližem ili daljem srodstvu, ne postoji nikakvo jamstvo da će se davatelj uzdrža-

vanja pridržavati svojih ugovornih obveza. Budući da kod sklapanja ugovora o dosmrtnom uzdržavanju vlasništvo imovine koja je predmet ugovora odmah prelazi na davatelja uzdržavanja, taj socijalni aspekt još je više naglašen jer primatelj uzdržavanja nema nikakvo jamstvo da će davatelj uzdržavanja zaista izvršavati svoje ugovorne obveze ili će se možda riješiti svih obveza koje ima prema ugovoru (Butković, 2012.).

Dakle, postoji mnogo oblika financijskog zlostavljanja, a u kojoj će se mjeri neke situacije smatrati zlostavljanjem, ovisi o percepciji žrtve, počinitelja, društva i države, propisima koji reguliraju je li neko ponašanje zlostavljanje ili nije. Neuspjeh u uspostavljanju jasne definicije financijskog zlostavljanja starijih osoba rezultira poteškoćama za istraživače. Nedostatak adekvatne definicije sprječava kvalitetnu usporedbu različitih istraživačkih studija u pogledu prevalencije, učestalosti i rizičnih faktora jer različite definicije uzimaju u obzir različite situacije kao financijsko zlostavljanje.

TEORIJSKA OBJAŠNJENJA FINANCIJSKOG ZLOSTAVLJANJA STARIJIH OSOBA

U literaturi se navodi nekoliko teorija značajnih za razumijevanje zlostavljanja, odnosno nasilja nad starijima. Zlostavljanje starijih osoba sagledava se kroz međudjelovanje interpersonalnih, sociokulturalnih i ekosistemskih teorija, a teorije koje smatram bitnima u razumijevanju financijskog zlostavljanja starijih osoba su: ekološko-sustavska, teorija moći i kontrole te teorija društvene razmjene.

Ekološko-sustavska teorija

Ekološko-sustavska teorija temelji se na interakciji ljudi s njihovim prirodnim

i socijalnim okruženjem (Knežević i sur., 2013.), odnosno tendira razumijevanju ljudskog iskustva i ponašanja kroz okvir »osobe u okruženju« (Alaggia i sur., 2012., prema Bronfenbrenner, 1979.).

Ova teorija usmjerena je na interaktivno djelovanje većeg broja činitelja koji se mogu grupirati na tri razine: individualnoj (uključuje osobine ličnosti, razvojni put pojedinca, vrijednosti, uvjerenja i sl., odnosi se na obilježja nasilnika i na obilježja članova obitelji koji trpe nasilje), obiteljskoj (uključuje dinamiku, uloge i obrasce ponašanja) i sociokulturnoj (uključuje gospodarske odnose, obilježja i norme lokalne zajednice, zakone i praksu pravosudnog sustava, tolerantan stav prema nasilju i sl.). Ekološka perspektiva proučava starenje u kontekstu okoline u kojoj osoba živi, u međusobnoj povezanosti s osobnim povijesnim okolnostima i sposobnostima prilagodbe pojedinca (Rusac, 2006.). U svom radu koristila sam ekološki model za razumijevanje faktora rizika za financijsko zlostavljanje starijih osoba. S obzirom na ekološki model, u istraživanjima sam proučavala faktore rizika na individualnoj razini (faktori rizika vezani uz žrtvu/počinitelja), razini obitelji i uže zajednice (rizični faktori vezani uz obitelj, formalnu i neformalnu skrb o starijoj osobi) te sociokulturnoj razini (rizični faktori vezani uz zajednicu i društvene norme).

Prema istraživanjima, najčešći individualni rizici na strani žrtve su: ženski spol (Bernatz i sur., 2001.; Acierno i sur., 2010.; Naughton i sur., 2012.), kognitivno oštećenje (Podnieks, 1992.), lošije zdravstveno stanje (Podnieks, 1992.), tjelesno oštećenje (Wainer i sur., 2010.) i smanjena mogućnost brige o sebi (Peterson i sur., 2014.). Počinitelji su najčešće osobe sa zdravstvenim problemima, psihičkim oboljenjima, lošijom financijskom situacijom (Hall i sur., 2005.), koji sa svojim manipulativnim

sposobnostima koriste navedene individualne rizike žrtve.

Kada govorimo o obiteljskom okruženju, kao pojačani rizik javlja se suživot u kućanstvu s počiniteljem financijskog nasilja (Naughton i sur., 2012.; Peterson i sur., 2014.). Žrtve kao najčešće počinitelje navode članove obitelji (Jackson i Hafemeister, 2014.), odnosno svoju odraslu djecu (Naughton i sur., 2012.). S druge strane, ukoliko osoba živi sama i socijalno je izolirana, češće je meta komercijalnih prijevara koje čine nepoznati počinitelji (Amstadter, 2011.; Akers, 2014.).

Razumijevanje financijskog zlostavljanja različito je shvaćeno u društvu i ovisi o kulturološkoj pripadnosti pojedinca. Ono što se u nekim društvima smatra financijskim zlostavljanjem, u drugim društvima smatra se uobičajenom i općeprihvaćenom pojavom (Lowndes i sur., 2009.), posebice kada nije zakonski regulirano, kao što je slučaj u Republici Hrvatskoj.

Teorija moći i kontrole

Teorija moći i kontrole spada u skupinu sociokulturnih teorija (Burnight i Mosqueda, 2011.). Teorija moći i kontrole naglašava da se počinitelji koriste različitim taktikama kako bi stekli i održavali moć i kontrolu u nekom odnosu. U slučaju zlostavljanja starijih osoba, počinitelji često vjeruju da imaju isključiva prava upravljati životima starijih osoba koje ovise o njima (Burnight i Mosqueda, 2011.). Financijsko zlostavljanje i iskorištavanje, poput svih oblika zlostavljanja starijih osoba, najčešće ima korijene u međuodnosu žrtve i počinitelja, uz postojanje jasne motivacije počinitelja za iskorištavanje i krađom ili iskorištavanje bez posljedica za počinitelja (Žarković Palijan i sur., 2009.). Prema ovom teorijskom polazištu, financijsko zlostavljanje nastaje u neravnopravnom

odnosu dviju osoba, kada moćnija, autoritarnija osoba preuzima kontrolu nad fizički, mentalno ili emocionalno slabijom osobom, zlorabeći njezino povjerenje, kako bi je neprimjerenim uvjeravanjem nagovorila na postupke iz kojih moćnija osoba crpi određenu materijalnu korist (Burnight i Mosqueda, 2011.).

Teorija društvene razmjene

Teorija društvene razmjene spada u skupinu interpersonalnih teorija (Burnight i Mosqueda, 2011.), a temelji se na pretpostavkama da socijalna interakcija uključuje razmjene nagrada i kazni između najmanje dvoje ljudi, te da svi ljudi nastoje maksimalizirati nagrade (korist) i minimalizirati cijenu postizanja određenog rezultata. Starije osobe postaju sve ranjivija i nemoćnija grupa, ovisna o skrbniku što može biti razlog lošeg postupanja (Rusac, 2006.). S obzirom na to da je starijoj osobi ovisnoj o tuđoj pomoći ta pomoć nužna za zadovoljavanje svakodnevnih životnih potreba i često se radi o osobama neupućenima u mogućnosti alternativnog načina skrbi, starija osoba ostaje u zlostavljanom odnosu sve dok zadovoljavanje njezinih potreba nadmašuje cijenu maltretiranja (Burnight i Mosqueda, 2011.). Ova teorija pomaže nam razumjeti tako velik broj neprijavljenih slučajeva financijskog zlostavljanja. Ukoliko žrtva prizna da ju je netko financijski iskoristio, okolina ju može osuditi da nije sposobna brinuti o sebi i svojim financijama te da postoji potreba da ju se stavi pod nadzor ili u ustanovu. Također, ukoliko je počinitelj član obitelji o čijoj je fizičkoj pomoći žrtva ovisna, žrtva će radije trpjeti financijsko iskorištavanje i neće prijaviti počinitelja jer se boji da će ostati bez jedine skrbi koju joj trenutno pruža počinitelj.

UČESTALOST I PREVALENCIJA FINACIJSKOG ZLOSTAVLJANJA STARIJIH OSOBA

Brojne studije proučavale su prevalenciju financijskog zlostavljanja starijih osoba, međutim stope prevalencije variraju između različitih studija. Dosadašnja istraživanja nisu pronašla jedinstven pristup za utvrđivanje prevalencije zlostavljanja starijih osoba. Garre-Olmo (2009.) je na uzorku od 676 starijih osoba koji žive u ruralnim područjima u Španjolskoj dobio rezultate koji pokazuju da je stopa prevalencije financijskog zlostavljanja 4,7%. Prema rezultatima istraživanja nasilja nad starijim osobama na području Grada Zagreba, stopa prevalencije materijalnog nasilja iznosi 1,8% (Rusac, 2009.). Lowndes i sur. (2009.) u svojem radu navode da stopa prevalencije varira u rasponu 0,5-5% u Australiji, pri čemu je najveća kod određene skupine populacije. Stopa prevalencije financijskog zlostavljanja značajno je viša kod starijih žena, osoba s kognitivnim oštećenjima, socijalno izoliranih i usamljenih osoba te osoba ovisnih o zlostavljaču (Lowndes i sur., 2009.). Cooper i sur. (2008.) su u svojem preglednom radu analizirali prevalenciju financijskog zlostavljanja starijih osoba u šest različitih zemalja (Koreja, Velika Britanija, Indija, Kanada, Njemačka i Nizozemska). Stopa prevalencije kretala se od 1,3% do 5%. Autori navode da se različite stope prevalencije mogu protumačiti time kako je financijsko zlostavljanje u pojedinom istraživačkom radu definirano te kako je mjereno (Cooper i sur., 2008.). Kao što sam već napomenula, ne postoji konsenzus što sve spada u financijsko zlostavljanje, nema jasno određene definicije kojom bi se istraživači vodili pri prikupljanju podataka za svoje istraživanje. Osim što definicija financijskog zlostavljanja nije jednoznačna u svim istraživanjima, ni pojam »starije

osobe« nije jednoznačno definiran (Ajduković i sur., 2008.). Primjerice, u studiji o zlostavljanju i zanemarivanju starijih osoba, Acierno i sur. (2010.) starijim osobama smatraju osobe starije od 60 godina, dok Lowndes i sur. (2009.) starijim osobama smatraju osobe iznad 65 godina. Ipak, u većini zemalja se danas smatra da dob od 65 godina predstavlja granicu k starijoj životnoj dobi. Što se tiče mjernih instrumenata, prisutne su sljedeće poteškoće: nedostatak odgovarajućih upitnika, odnosno mjernih instrumenata koji bi dali podatke o rasprostranjenosti i pojavnim oblicima ove pojave (postojeći upitnici u pravilu nisu na odgovarajući način psihometrijski evaluirani), neujednačenost u korištenju već postojećih upitnika i nedovoljna kulturalna osjetljivost pri primjeni postojećih upitnika (Ajduković i sur., 2008.).

Jedno od ograničenja prikupljanja prevalencijskih podataka je to da će broj prijavljenih slučajeva varirati ovisno o korištenoj metodi prikupljanja podataka. Neki istraživači prevalenciju temelje na podacima koje su dobili u svojim istraživanjima, drugi pak koriste podatke iz drugih izvora, poput podataka različitih službi za pružanje zaštite odraslim osobama, policijskih izvješća, telefonskih linija za pružanje pomoći i slično (Fealy i sur., 2012.).

Primjerice, kada podatke o broju sumnjivih ili znanih slučajeva zlostavljanja prikupljamo od medicinskih stručnjaka, procijenjena prevalencija može biti manja od istinske prevalencije zlostavljanja u općoj populaciji, zbog toga što su pojedinci, koji redovito održavaju kontakte s medicinskim stručnjacima, manje izloženi zlostavljanju, nego oni pojedinci koji su socijalno izolirani i nemaju česte kontakte s medicinskim stručnjacima (Lowndes i sur., 2009.). Procjena prevalencije na temelju podataka dobivenih od telefonskih linija za pružanje pomoći može podcijeniti razmjere proble-

ma, jer kontaktiranje takvih linija zahtijeva od starijih osoba da su svjesne da su zlostavljane, da imaju saznanje o tome da postoje telefonske linije za pružanje pomoći kojima se mogu obratiti ako smatraju da su doživjele zlostavljanje te volju, kognitivnu sposobnost i mogućnost da prijave zlostavljanje (Lowndes i sur., 2009.). Ovi zahtjevi mogu spriječiti mnoge starije osobe koje zaista doživljavaju zlostavljanje, posebice osobe koje su ovisne o tuđoj pomoći, socijalno izolirane, s kognitivnim ili drugim oštećenjima koje su u povećanom riziku od financijskog ili nekog drugog oblika zlostavljanja.

Također, prilikom istraživanja prevalencije, vrlo važnu ulogu ima odabir populacije, koja varira kod različitih istraživača. Tako su, primjerice, Cohen i sur. (2008.) proučavali pacijente i njihove njegovatelje u dvije izraelske bolnice, dok su Garre-Oldmo i sur. (2009.) intervjuirali osobe starije od 75 godina koje žive u ruralnim područjima u Španjolskoj. Većina istraživača je iz svojih istraživanja isključila osobe s kognitivnim, intelektualnim ili tjelesnim oštećenjima (Fealy i sur., 2012.), što u startu vodi iskrivljenoj slici prevalencije financijskog zlostavljanja starijih osoba jer su te osobe pod većim rizikom financijskog zlostavljanja.

FAKTORI RIZIKA I KARAKTERISTIKE ŽRTVE

Istraživanja su pokazala različite rezultate kada je u pitanju dob žrtava financijskog zlostavljanja. Istraživanje Nacionalnog centra za zlostavljanje starijih (1998.) pokazalo je da, što su osobe starije, podložnije su financijskom zlostavljanju. Najstarije starije osobe (iznad 80 godina starosti) su u daleko većem riziku za zlostavljanje u svim oblicima zlostavljanja, u odnosu na mlađe starije osobe (National

Center on Elder Abuse, 1998.). Rezultati istraživanja nasilja nad starijim osobama na području Grada Zagreba pokazuju da starije osobe u dobi od 75 do 84 značajno češće iskazuju doživljeno materijalno nasilje (Rusac, 2009.). Prosječna dob žrtava financijskog zlostavljanja i istraživanju Choi i sur. (1999.) je 74 godine. Naughton i sur. (2012.) navode da osobe iznad 80 godina starosti doživljavaju veću razinu zlostavljanja. Rezultati hrvatskog istraživanja slijede ove. Isto istraživanje pokazalo je da su stope zlostavljanja veće kod žena između 65 i 79 godina starosti, dok nakon 80 godina starosti stopa zlostavljanja kod žena počinje padati, a kod muškaraca rasti (Naughton i sur., 2012.). Acierno i sur. (2010.) također navode da su osobe iznad 70 godina podložnije financijskom zlostavljanju, dok rezultati istraživanja Petersona i sur. (2014.) pokazuju da starija dob starijih osoba nije značajan prediktor financijskog zlostavljanja, već da se financijsko zlostavljanje događa mlađim starijim osobama u podjednakom omjeru kao starijim starijim osobama. Istraživanje Biggsa i sur. (2009.) pokazalo je da su odrasle osobe u kasnim pedesetima i ranim šezdesetim godinama češće žrtve financijskog zlostavljanja nego stariji odrasli, kao i istraživanje provedeno u New Yorku koje je pokazalo da su u 58,9% slučajeva financijsko zlostavljanje doživjele mlađe starije osobe.

U istraživanju prevalencije i korelata zlostavljanja starijih osoba u Južnoj Karolini koje su proveli Amstadter i sur. (2011.) financijsko zlostavljanje je navedeno kao najčešći oblik zlostavljanja i često je praćeno psihološkim zlostavljanjem, a češće žrtve financijskog zlostavljanja su žene koje su socijalno izolirane. Većina istraživanja financijskog zlostavljanja pokazala su da su žene češće žrtve nego muškarci (Choi i sur., 1999.; Acierno i sur., 2010.; Naughton i sur., 2012.; Jackson i Hafeme-

ister, 2014.). Rezultati istraživanja nasilja nad starijim osobama na području Grada Zagreba nisu pokazali statistički značajne razlike u doživljenim oblicima nasilja s obzirom na spol ispitanika, iako su prosječne vrijednosti nešto više kod muškaraca u odnosu na žene (Rusac, 2009.), što prema navodima autorice slijedi uobičajene rodne uloge u kojima je muškarac nosilac prihodovnosti domaćinstva. U istraživanju Biggsa i sur. (2009.), žene su oko dva puta češće izjavljivale da su financijski zlostavljane, dok je analiza telefonskih poziva različitim službama za pružanje pomoći u Zapadnoj Australiji pokazala da su čak dvije trećine pozivatelja bile žene (Procopis, 2007.). Nacionalno istraživanje učestalosti zlostavljanja starijih osoba koje je proveo Nacionalni centar za zlostavljanje starijih osoba 1998. godine pokazalo je da su žrtve financijskog zlostavljanja u 63% slučajeva bile žene, a financijsko zlostavljanje pokazalo se kao najčešći oblik zlostavljanja kod starijih žena (National Center on Elder Abuse, 1998.).

Prema nekim istraživanjima počinitelji žene doživljavaju slabijima i ranjivijima, a mnoge od njih nisu se tijekom života bavile financijskim poslovima pa su lake žrtve počinitelja koji im ponude pomoć u financijskim pitanjima (Lewis, 2001.). Mnoge žene nisu se bavile financijskim poslovima, već su o tome brinuli njihovi muževi te kada bi oni umrli ili izgubili sposobnost za upravljanje financijama, ove žene bi postale posebno dobre mete počiniteljima koji nude pomoć, ali umjesto toga, iskorištavaju njihova raspoloživa materijalna sredstva (Hafemeister, 2003.). Još jedan od razloga tome može biti taj što žene dominiraju populacijom starijih osoba i pošto žive duže od svojih bračnih partnera, češće ostaju same u domaćinstvu i na taj način postaju lakša žrtva za financijsko zlostavljanje. Socijalna izolacija i osjećaj usamljenosti kod

žrtve se u mnogim istraživanjima pojavljuju kao značajan prediktor financijskog zlostavljanja (Bernatz i sur., 2011.; O’Keeffe i sur., 2007.; Acierno i sur., 2011.; Amstadter i sur., 2011.). Procopis (2007.) je istraživao pojavnost četiri skupine rizičnih faktora: psihološke, okolišne, financijske i zdravstvene i pokazalo se da u svakoj skupini postoje specifični rizični faktori koji starije osobe čine ranjivima i podložnima financijskom zlostavljanju. Najznačajniji rizični faktor u skupini okolišnih rizičnih faktora je socijalna izolacija (Procopis, 2007.). Veliko istraživanje provedeno u Ujedinjenom Kraljevstvu pokazalo je da su najčešće žrtve financijskog zlostavljanja žene koje žive same, bez bračnog partnera i osjećaju se usamljeno (O’Keeffe i sur., 2007.). Bernatz i sur. (2001.) u svojem radu navode da je najčešći profil žrtve financijskog zlostavljanja žena iznad 57 godina starosti koja živi sama, a dodatni faktor rizika za financijsko zlostavljanje imaju osobe koje su socijalno izolirane, usamljene i nedavno su izgubile voljenu osobu (Bernatz i sur., 2001.). Jackson i Hafemeister (2014.) također navode da je rizik za financijsko zlostavljanje veći ukoliko žrtva živi sama.

Choi i sur. (1999.) izvijestili su da su starije osobe koje su vlasnici stambenog prostora u kojem žive tri puta češće u riziku od financijskog zlostavljanja. Goldstein (2000.) kao tipičnu žrtvu financijskog zlostavljanja navodi bjelkinju, stariju od 80 godina koja živi sama u vlastitom domu. Posjedovanje stambenog prostora pokazalo se rizičnim faktorom i u Australiji (McCawley i sur., 2006.).

Dok mnogi ljudi mogu funkcionirati neovisno o blagom slabljenju njihovih kognitivnih funkcija, mnogi imaju poteškoća pri upravljanju svojim financijama (Kaye i Darling, 2010.). Kognitivna sposobnost, mentalno zdravlje, intelektualna i tjelesna oštećenja povezani su s financijskim zlo-

stavljanjem. Istraživanje u Australiji, na uzorku od 218 starijih osoba koje se smatralo žrtvama financijskog zlostavljanja, pokazalo je da 52% ispitanika pati od demencije, a 7% njih ima problema s mentalnim zdravljem (Wainer i sur., 2010.). Rezultati nacionalnog istraživanja financijskog zlostavljanja u Kanadi pokazuju da su osobe s lošijim zdravstvenim stanjem, kognitivnim oštećenjima te sa smanjenom sposobnosti za razumijevanje i raspolaganje financijskim sredstvima u većem riziku od financijskog zlostavljanja (Podnieks, 1992.). Choi i sur. (1998.) navode da je istraživanje provedeno na uzorku starijih osoba koje žive u New Yorku pokazalo da se 83% ispitanika s mentalnim ili tjelesnim oštećenjima pokazalo žrtvama financijskog iskorištavanja ili financijskog zanemarivanja. U istraživanju prevalencije financijskog zlostavljanja značajnim prediktorom financijskog zlostavljanja pokazali su se smanjena kognitivna sposobnost i smanjena sposobnost brige o sebi (Peterson i sur., 2014.). Analiza telefonskih poziva Centru za prevenciju zlostavljanja starijih osoba u Australiji pokazala je da su duševne bolesti i demencija prepoznati kao faktori rizika u prijavljenim slučajevima financijskog zlostavljanja te da se ono češće javlja kod žena nego kod muškaraca (Wainer i sur., 2010.). Dakle, osim kognitivnog oštećenja, treba reći da i postojanje značajnije tjelesne bolesti ili ograničenja, uz posve očuvani mentalni kapacitet, osobu također čini vrlo podložnom utjecajima (Dekkers, 2001., prema Žarković Palijan i sur., 2009.). Kronična tjelesna bolest može dovesti do smanjene pokretljivosti osobe, osjećaja gubitka energije, depresivnih reakcija, gubitka samopoštovanja, osjećaja insuficijentnosti, društvene stigme, što pogoduje stvaranju ovisnosti o drugoj osobi i podložnosti njenim manipulacijama (Žarković Palijan i sur., 2009.).

KARAKTERISTIKE POČINITELJA FINACIJSKOG ZLOSTAVLJANJA STARIJIH OSOBA

Počinitelji financijskog zlostavljanja starijih osoba razlikuju se po mnogim karakteristikama, poput spola, dobi, ekonomske situacije, intenziteta povezanosti između žrtve i počinitelja i slično. Hall i sur. (2005.) napravili su razliku između ženskih i muških počinitelja financijskog zlostavljanja. Ženske počinitelje opisali su kao »grabežljivce i oportuniste«, a muškarce kao »žrtve nesretnih okolnosti« (Hall i sur., 2005.). Hall i sur. (2005.) također navode da se muški i ženski počinitelji financijskog zlostavljanja razlikuju po nekoliko karakteristika. Muški počinitelji financijskog zlostavljanja najčešće žive sa žrtvom u zajedničkom kućanstvu i bliski su žrtvi, razvijaju ulogu pružatelja skrbi nemoćnoj žrtvi i često su o njoj financijski ovisni. Takvi počinitelji imaju zdravstvenih problema, s poviješću psihičkih oboljenja ili korištenja sredstava ovisnosti, daju naznake antisocijalne ili psihopatske ličnosti (Hall i sur., 2005.). Žene su sa žrtvom u odnosu pružatelja i primatelja skrbi i rade na tome da žrtvi usade osjećaj bespomoćnosti i ovisnosti o njezinoj fizičkoj pomoći. Sklone su tome da često žrtvu izoliraju od društva, nastojeći da žrtva postane potpuno izolirana i na taj način još ovisnija o njezinoj brizi i pomoći. Žene su, kao počiniteljice financijskog zlostavljanja, najčešće psihološki disfunkcionalne, antisocijalne ličnosti s poviješću mnogobrojnih nestabilnih interpersonalnih veza. One smišljeno biraju svoje žrtve i uspostavljaju nad njima moć i potpunu kontrolu kroz obmane, zastrašivanje i psihičko zlostavljanje (Hall i sur., 2005.). Zbog svega navedenog, manipulirana starija osoba uspostavlja snažnu vezu s počiniteljem, nalik vezi taoca i otmičara, poznatijoj kao »stockholmski sindrom«, o čemu će kasnije biti riječ.

Slično tome, ali nevezano za spol, Tueth (2000.) ukazuje na dva tipa počinitelja financijskog zlostavljanja starijih osoba. Prvi tip činili bi disfunkcionalni pojedinci niskog samopoštovanja, koji mogu biti ovisnici o različitim opojnim sredstvima, mogu biti pod značajnijim psihosocijalnim stresom ili patiti od tereta skrbi o starijoj osobi, a u osnovi su oportunisti koji iskorištavaju nemoćnu stariju osobu ako im se ukaže prilika. Drugi, agresivniji tip počinitelja, uključuje pojedince s disocijalnim poremećajem osobnosti, koji malo drže do prava drugih i sustavno identificiraju žrtve, kako bi nad njima uspostavili potpunu kontrolu i prisvojili njihovu imovinu (Tueth, 2000., prema Žarković Palijan, 2009.).

Muškarci su češći počinitelji svih oblika zlostavljanja starijih osoba, osim u slučajevima zanemarivanja, gdje se nešto češće javljaju žene kao počinitelji (52,4%) (National Center on Elder Abuse, 1998.). Mnoga istraživanja koja su bila usmjerena na financijsko zlostavljanje pokazala su da su muškarci češće prijavljivani kao počinitelji (Walsh i Bennett, 2000.; Hafemeister, 2003.; Wainer i sur., 2010.).

Istraživanje Nacionalnog centra za zlostavljanje starijih osoba iz 1998. godine pokazalo je da je u kategoriji dobi najviše počinitelja zlostavljanja starijih osoba bilo u dobi između 41 i 59 godina (38,4%). Otprilike jedna trećina počinitelja (34,3 %) bile su starije osobe, kao i same žrtve (iznad 60 godina). Počinitelji financijskog zlostavljanja su znatno mlađe osobe u odnosu na počinitelje drugih oblika zlostavljanja starijih osoba, pri čemu 45,1% počinitelja čine osobe mlađe od 40 godina i 39,5% njih u dobi od 41 do 59 godina (National Center on Elder Abuse, 1998.). Rezultati kasnijih istraživanja slijede ove rezultate. Tako je istraživanje Nacionalnog centra za zlostavljanje starijih osoba 2007. godine pokazalo da je 75% počinitelja financijskog zlostav-

ljanja starijih osoba mlađe od 60 godina (National Center on Elder Abuse, 2006.).

Počinitelji financijskog zlostavljanja starijih osoba mogu biti različito povezani sa žrtvom, od potpunih neznanaca koji ciljano financijski iskorištavaju ranjive osobe i koristoljubivih institucija do osoba koje su svakodnevno bliske sa žrtvom, poput njegovatelja, prijatelja i članova obitelji. Istraživanja ukazuju na to da su odrasla djeca, unuci i ostala rodbina najčešći počinitelji financijskog zlostavljanja (Naughton i sur., 2012.; Jackson i Hafemeister, 2014.; Peterson i sur., 2014.). Istraživanje Nacionalnog centra za zlostavljanje starijih osoba pokazalo je da su počinitelji financijskog zlostavljanja starijih osoba u 60,4% slučajeva njihova odrasla djeca. Ostala rodbina i poznanici žrtve su počinitelji u podjednakim omjerima (ostala rodbina 9,7%, unuci 9,2%, prijatelji/susjedi 8,7%) (National Center on Elder Abuse, 1998.). Slične rezultate su dobili Choi i sur. (1999.) u svojem istraživanju, gdje su u 60% slučajeva financijskog zlostavljanja starijih osoba bila uključena njihova odrasla djeca. Podaci prikupljeni analizom telefonskih poziva različitim službama za pružanje pomoći u Zapadnoj Australiji ukazuju na to da su u 41% prijavljenih slučajeva financijskog zlostavljanja počinitelji sinovi žrtava, a u 25% slučajeva počinitelji su kćeri žrtava (Procopis, 2007.). Istraživanje provedeno u Ujedinjenom Kraljevstvu 2007. godine pokazalo je da su najčešći počinitelji svih oblika zlostavljanja partneri žrtve (51%) i ostali članovi obitelji (49%). Kada zasebno gledamo počinitelje financijskog nasilja, omjeri su nešto drugačiji, partneri žrtve čine samo 13% svih počinitelja, dok ostatak čine pružatelji pomoći (31%) i ostali članovi obitelji (54%) (O'Keeffe, 2007.). U istraživanju prevalencije financijskog zlostavljanja u New Yorku, ispitanici su izjavili da su počinitelji financijskog zlostavljanja

članovi obitelji i bliski poznanici, a najčešće se radilo o odrasloj djeci, unucima i bliskim prijateljima (New York City Department for the Aging, 2011.). Peterson i sur. (2014.) navode da žrtve najčešće žive u obiteljima, bez bračnog partnera i kao najčešće počinitelje navode članove obitelj (57,9%).

Da su članovi obitelji najčešći počinitelji financijskog zlostavljanja, može se objasniti time što su oni u neposrednoj blizini ranjive starije osobe, imaju pristup novcu i ostalim financijskim instrumentima, poput čekovnih knjižica, kreditnih kartica i pripadajućih pinova i slično. Osim toga, članovi obitelji mogu osjećati pravo na taj novac što ga na nepravilan način prisvajaju i vjerovati u to da bi oni ionako taj novac ili imovinu naslijedili, a trenutno ne vide potrebu starije osobe za tim novcem (Lowndes, 2009.). Osjećaj odrasle djece da imaju pravo prisvojiti materijalna sredstva svojih starijih roditelja, jer smatraju da njima nisu potrebna, jest često navođen razlog za financijsko zlostavljanje u istraživanjima (Lowndes i sur., 2009.).

Upletenost članova obitelji kao počinitelja otežava uočavanje, sprječavanje i dokazivanje zlostavljanja. Žarković Palijan i sur. (2009.) također navode da je svim članovima obitelji kao počiniteljima financijskog zlostavljanja zajedničko to što smatraju kako im materijalna dobra starijeg člana obitelji pripadaju sama po sebi, kako imaju prirodno pravo na njih, a zanimljivo je da je takav osjećaj osobito prisutan u onih članova obitelji koji gaje negativne stavove prema dotičnom starijem članu obitelji. Upravo zbog svega navedenog, postoje objektivne poteškoće kod interpretacije učestalosti i prevalencije financijskog zlostavljanja, a da bi se utvrdilo je li određena financijska transakcija legitimna ili spada pod izrabljivanje, često je presudna percepcija starije osobe o tome osjeća li se iskorištenom ili ne (Žarković Palijan i sur., 2009.).

ZNAKOVI FINACIJSKOG ZLOSTAVLJANJA

Financijsko zlostavljanje je teško otkriti jer se najčešće događa u privatnom okruženju i nema fizičkih znakova kao kod nekih drugih oblika zlostavljanja. Osobe koje brinu o starijim osobama trebale bi biti upoznate sa znakovima koji mogu upućivati na to da se stariju osobu financijski zlostavlja (Akers, 2014.). Ako starije osobe poduzimaju radnje koje nisu u skladu s prijašnjim načinom njihova života, odnosno dugogodišnjim sustavom vrijednosti i vjerovanja, čine iznenadne promjene na polju osobnog financijskog poslovanja, mijenjaju oporuku, dugogodišnjeg liječnika ili odvjetnika, a skrbnik ju sustavno izolira i nadzire, stvara iznenadne bliske veze s nepoznatom osobom te prekida dosadašnje veze s bliskim osobama, možemo posumnjati da se radi o financijskom zlostavljanju (Žarković Palijan i sur., 2009.).

Akers (2014.) navodi dvije vrste simptoma koji ukazuju na financijsko zlostavljanje. Prva skupina simptoma financijskog zlostavljanja odnosi se na promjene u financijama, odnosno na bankovnim računima, dok se druga skupina tiče promjena u stilu života zlostavljane starije osobe (Akers, 2014.). Hafemeister (2003.) razlikuje simptome financijskog zlostavljanja s obzirom na područje u kojem se događaju. Prva skupina simptoma može se primijetiti u domu i užem okruženju starije osobe. Drugo područje u kojem se mogu pojaviti simptomi financijskog zlostavljanja su vođenje bankovnih računa i transakcija. Treća skupina indikatora financijskog zlostavljanja povezana je s posjetima starije osobe liječnicima ili drugim pružateljima zdravstvenih usluga (Hafemeister, 2003.).

Prilikom posjete starijoj osobi u njezinom domu, možemo primijetiti određene znakove koji mogu ukazivati da se stariju

osobu na neki način financijski iskorištava. Primjerice, ne nosi nakit koji je godinama svakodnevno nosila, nedostaje određena dokumentacija vezana uz bankovne račune, nevjerodostojna ili dvosmislena objašnjenja starije osobe ili njezina njegovatelja o financijskom stanju starije osobe, zbunjenost starije osobe prilikom objašnjavanja nedavnih transakcija, strah i zabrinutost starije osobe kada govori o stanju svojih financija, neplaćeni računi i slično (Hafemeister, 2003.). Financijsko zlostavljanje može biti naznačeno u nedostatku adekvatne skrbi o starijoj osobi, promjenama u osobnom dotjerivanju ili nedostatku odjeće, hrane ili drugih osnovnih životnih potreba kada si ih starija osoba može priuštiti (Reed, 2005.). Kao i pojačani rizik za financijsko zlostavljanje, socijalna izolacija starije osobe može biti i vrlo značajan pokazatelj financijskog zlostavljanja, uključujući prekide prijašnjih odnosa s članovima obitelji, ostalom rodbinom i prijateljima (Hafemeister, 2003.). Kada starija osoba odjednom postane zbunjena, ustrašena i zapuštena ili ima nagle promjene raspoloženja i navika, a uz to naglo prekida odnose s dosadašnjim bliskim osobama i stvara novi bliski odnos s nekim trećim, može se sumnjati da je ta osoba žrtva financijskog zlostavljanja (Akers, 2014.).

Tipični pokazatelji financijskog zlostavljanja koji se odnose na područje vođenja bankovnih računa mogu biti dramatične promjene u iznosima isplate s računa, novčani transferi na drugi bankovni račun, veliki troškovi na kreditnim karticama koje starija osoba ne može objasniti, transakcije na bankomatima u vremenskom periodu kada se starija osoba nalazi doma, promjene korisnika računa ili dodavanje novih opunomoćenika (Akers, 2014.). Kada se radi o iznenadnim većim transakcijama, posebnu pažnju treba posvetiti pratitelju starije osobe, ukoliko žrtva ne dolazi sama jer je mo-

guće da se radi o potencijalnom počinitelju financijskog zlostavljanja (Hafemeister, 2003.), kao i u slučaju sumnjivih potpisa čekova ili drugih vrijednih dokumenata (Reed, 2005.).

Također, financijsko zlostavljanje često dolazi u kombinaciji s nekim drugim oblikom zlostavljanja starijih osoba. Brojni autori navode da je financijsko zlostavljanje često praćeno psihološkim zlostavljanjem (Amstadter i sur., 2011.; Naughton i sur., 2012.; Jackson i Hafemeister, 2014.). Osim povezanosti s psihološkim zlostavljanjem, rezultati istraživanja nasilja nad starijim osobama na području Grada Zagreba pokazali su povezanost materijalnog nasilja s tjelesnim nasiljem (Rusac, 2009.). Prema tome, kada kod osobe prepoznamo da je psihički zlostavljana, trebamo ispitati mogućnost financijskog zlostavljanja kod te osoba.

Iz svega navedenog vidi se da postoji puno znakova koji mogu upućivati na financijsko zlostavljanje neke starije osobe, međutim često ih nitko ne uočava dok već nisu uznapredovali (Žarković Palijan i sur., 2009.). Žrtve financijskog zlostavljanja najmanje primjećuju neke od ovih znakova, a često se događa da, ukoliko ih i primijete, vrlo nerado čine nešto po tom pitanju. Žrtve financijskog zlostavljanja rijetko traže pomoć i prijavljuju svoje počinitelje (Bernatz i sur., 2001.; Hafemeister, 2003.; Lowndes i sur., 2009.; Akers, 2014.), što predstavlja glavnu prepreku u zaustavljanju pokrenutog procesa financijskog zlostavljanja. Razlozi za neprijavlivanje razlikuju se od žrtve do žrtve. Veliku ulogu prilikom odlučivanja o prijavljivanju zlostavljanja ima osobnost žrtve. Starijoj osobi može biti neugodno priznati da je žrtva financijskog iskorištavanja jer se boji da će ju okolina osuđivati zbog toga (Dessin, 2000.). Zatim, starije osobe se boje da će okolina smatrati da imaju problema s vođe-

njem svojih financija, da gube sposobnost adekvatne brige o sebi, što može biti razlog da joj nametnu skrbnika (Žarković Palijan i sur., 2009.) ili da ju smjeste u neku instituciju gdje će biti pod nadzorom (Hafemeister, 2003.). Kako su u najvećem broju slučajeva počinitelji financijskog zlostavljanja članovi obitelji, žrtva može pod svaku cijenu nastojati zaštititi počinitelja. Neke žrtve osjećaju nelagodu i stid priznati da ih je iskoristila bliska osoba, a neke se boje da bi im se počinitelj mogao osvetiti ukoliko ga prijave (Hafemeister, 2003.; Žarković Palijan i sur., 2009.), pogotovo ako ovisi o njegovoj fizičkoj pomoći (Lowndes i sur., 2009.). Starije osobe su vrlo često neupućene gdje mogu zatražiti pomoć u slučaju zlostavljanja, a kada i jesu, mnogi od njih nemaju novaca za pokretanje privatne tužbe, upravo zato jer su financijski iskorišteni (Žarković Palijan i sur., 2009.).

Shvaćanje financijskog iskorištavanja se društveno i kulturološki razlikuje u različitim krajevima (Moon i Williams, 1993.; Moon i sur., 2001.; Tsukada i sur., 2001.) pa neke žrtve financijsko iskorištavanje mogu smatrati normalnim jednako kao i počinitelji te ga kao takvog racionalizirati i prihvatiti (Dessin, 2000.).

STVARANJE NEPRIMJERENOG UTJECAJA KAO JEDAN OD ČIMBENIKA FINACIJSKOG ZLOSTAVLJANJA STARIJIH OSOBA

Iz perspektive teorije moći i kontrole, financijsko zlostavljanje i iskorištavanje, poput svih oblika zlostavljanja starijih osoba, najčešće ima korijene u međuodnosu počinitelja i žrtve, uz postojanje jasne motivacije počinitelja za iskorištavanjem i kradošom (Žarković Palijan i sur., 2009.; Bur-
night i Mosqueda, 2011.). Tako, primjerice, starija osoba može, zbog povjerljive prirode odnosa, podleći utjecaju svog liječnika,

svećenika, odvjetnika, njegovatelja, osobe koja joj pomaže u kućanskim poslovima i slično ili utjecaju profesionalnih manipulatora, odnosno, pojedinaca ili udruga koji zarađuju obmanjujući osjetljive starije osobe. Istraživanja navode da su ipak češći počinitelji financijskog zlostavljanja članovi obitelji starije osobe. Često se radi o odraslom djetetu koje živi s roditeljem i nikada nije napustilo roditeljski dom ili se pak nakon neuspješnog pokušaja samostalnog življenja vratilo roditeljima. Kako roditelji starenjem postaju sve ovisniji o njemu, odraslom djetetu otvara se široko polje mogućnosti manipulacije i zlorabe nemoćnih roditelja, odnosno njihove imovine (Žarković Palijan i sur., 2009.).

Zlonamjeran utjecaj na stariju osobu podrazumijeva »nagovaranje ili pritisak lišen uporabe fizičke sile, ali jači od čistog savjetovanja, koji toliko nadjačava slobodnu volju i rasuđivanje starije osobe kako ona ne bi mogla djelovati razumno i voljno, već se pokorava volji i namjerama dominantne osobe« (Reed, 2005., prema Žarković Palijan i sur., 2009.). Događa se uvijek u neravnopravnom odnosu dviju osoba, kada moćnija, autoritarnija osoba preuzima kontrolu nad fizički, mentalno ili emocionalno slabijom osobom, zlorabeći njezino povjerenje, kako bi je neprimjerenim uvjerenjem nagovorila na postupke iz kojih moćnija osoba crpi određenu materijalnu korist (Žarković Palijan i sur., 2009.).

Prema Quinn (2002.), zlonamjerni utjecaj uspostavlja se u nekoliko postupnih koraka. Najprije se žrtvu izolira od vanjskog svijeta, da bi se potom razvijala uvjerenost žrtve o opasnostima koje dolaze iz vanjskog svijeta. Počinitelj žrtvu uvjerava da nikome nije stalo do nje osim počinitelju i da je jedino uz njega na sigurnom, a da su liječnici, socijalni radnici, rođaci i susjedi izvor opasnosti i ugrožavaju je. Sljedeći korak je induciranje ovisnosti o počinitelju

(zloraba lijekova, uskraćivanje tekućine, poticanje žrtve na što više mirovanja i ležanja za vlastito dobro). Kod žrtve se potiče i razvija osjećaj nemoći, uvjerava ju se da jedino počinitelj ima moć bilo što učiniti ili promijeniti. Počinitelj manipulira postojećim egzistencijalnim strahovima žrtve i usađuje joj nove strahove kako bi se ranjivost žrtve povećala. Žrtvu se održava neinformiranom i nesvjesnom postojanja ovakvog pseudosvijeta (Quinn, 2002.).

Psihijatar Hall i sur. (2005.) takve počinitelje opisuje kao sociopate s malignim narcisoidnim osobinama koji progresivno stvaraju strah i bespomoćnost kod svojih žrtava financijskog zlostavljanja. Oni usađuju paranoju i nepovjerenje žrtve da bi povećali njezinu bespomoćnost i ovisnost o počinitelju. Kada su sigurni da su žrtvi dovoljno »isprali mozak«, u uvjerenju da nitko ne brine za njih, da su nemoćni i da su se svi urotili protiv nje, počinitelji joj nude svoju stalnu podršku i zaštitu kako bi ostvario povećanu kontrolu nad njom, a time i njezinim financijskim sredstvima (Hall i sur., 2005.). Ovakvi počinitelji često sami sebe prikazuju kao iscjelitelje, spiritualiste, domaćice, financijske savjetnike, skrbnike ili altruistične članove zajednice koji brinu o nemoćnima, a prema policijskim izvješćima, razvijaju ponavljajući obrazac ponašanja, vrebajući i iskorištavajući žrtvu za žrtvom. Njihov karakterističan način rada je aktivno traženje osjetljivih i ranjivih žrtava sa specifičnom namjerom da ju financijski iskoriste nakon što s njom stvore odnos povjerenja. Ovi postupci su kriminalne prirode i temelje se na dominaciji počinitelja koji uspostavlja kontrolu nad žrtvom koristeći se psihičkim zlostavljanjem, narušavanjem samopouzdanja i samopoštovanja žrtve, pružanjem lažnih informacija, zastrašivanjem, prijetnjama i uvredama (Tueth, 2000.). Tipičan sociopatski počinitelj financijskog zlostavljanja

uočit će imućnu, ali ranjivu stariju osobu. Počinitelji najčešće traže osobe sa specifičnim oštećenjima i crtama ličnosti. Uglavnom se radi o osobama koje su kognitivno oštećene, depresivne, podložne tuđem utjecaju, tjelesno i emocionalno krhke ili usamljene. Počinitelji se ponašaju ljubazno prema žrtvama, nudeći im usluge i zaštitu kako bi zadobili njihovo povjerenje. Nakon što zadobije povjerenje žrtve, počinitelj ju nastoji izolirati od bliskih joj osoba nadzirući ju i ograničavajući joj susrete i druženja, telefonske pozive, mailove i slično. Kao posljedica toga, žrtva prekida sve odnose s prijateljima, rodbinom, članovima obitelji, za koje je uvjerena da su s njom održavali odnos samo kako bi ju financijski iskoristili. Nakon što je uspostavljena ova uloga, zlostavljači često inzistiraju na tome da počnu rukovati žrtvinim novcem, da im žrtva prekomjerno plaća naknadu za njihove usluge ili im omogući pristup svojem bankovnom računu. Počinitelji često uspostavljaju daljnju legalnu kontrolu nad žrtvinom imovinom, stjecanjem punomoći ili skrbništva nad žrtvom (Hall i sur., 2005.).

PREVENCIJA I ZAŠTITA STARIJIH OSOBA OD FINANCIJSKOG ZLOSTAVLJANJA

Prema čl. 3. Zakona o djelatnosti socijalnog rada, opći cilj socijalnog rada je »pomoć i podrška pojedincima, grupama i zajednici aktiviranjem njihovih snaga i mogućnosti i osiguravanjem zaštite i skrbi u svrhu podizanja kvalitete života«. Kada starija osoba postane žrtvom financijskog zlostavljanja, svaki aspekt njezine kvalitete života doveden je u pitanje. Gubitak financijskih resursa izravno ugrožava mogućnost starije osobe da vodi neovisan život u vlastitom domu i zajednici te da plaća usluge proizišle iz potreba starijih osoba za dugoročnom skrbi. To može ugroziti njezino tjelesno zdravlje, a

nerijetko se javljaju i psihološke implikacije koje financijsko zlostavljanje ima za stariju osobu: učestale anksiozne i depresivne reakcije, osjećaj bespomoćnosti, otuđenja, krivnje, srama, poricanja i slično (Žarković Palijan i sur., 2009.).

Starije osobe koje doživljavaju financijsko zlostavljanje često su socijalno izolirane i rijetko dolaze u doticaj sa socijalnim radnicima. Međutim, takve starije osobe dolaze u kontakt s drugim stručnjacima, poput liječnika ili bankarskih službenika koji brinu o njihovim financijama, koji bi trebali biti upoznati s problematikom financijskog zlostavljanja i potrebom suradnje s centrima za socijalnu skrb, policijskim upravama i drugim službama čiji je cilj štiti prava i interese starijih osoba. U zaštiti starijih osoba od financijskog zlostavljanja nužan je multidisciplinarni pristup jer je financijsko zlostavljanje vrlo česta, ali nedovoljno prepoznata pojava u društvu. Žrtve nisu dovoljno upoznate sa svojim pravima i ne vide problem u tome da ih njihova djeca financijski iskorištavaju, a počiniteljima u prilog ide činjenica da financijsko zlostavljanje nije zakonski definirano pa se vrlo rijetko suočavaju sa sankcijama. Kada bude prepoznata, žrtvi treba pružiti podršku, uputiti u njezina prava i osnaživati ju u daljnjem postupku zaštite njezinih interesa.

U svrhu preventivnog djelovanja, potrebno je provoditi sustavniju brigu o starijim osobama. Poredoš i Tošić (2005.) navode da je potrebno zahtijevati od starijih osoba da redovito dolaze na liječničke preglede i razgovore u ordinacije obiteljske medicine. Centar za socijalnu skrb ima širok spektar nadležnosti kojima ostvaruje uvid u sve elemente koji ukazuju na moguće postojanje nekog od oblika zlostavljanja ili zanemarivanja starije osobe. Socijalni radnik izvidom na terenu vrši uvid u stanje skrbi za starije osobe i neposredno u obitelji uočava moguće nepravilnosti (Poredoš

i Tošić, 2005.). Kombinacijom informacija prikupljenih od strane liječnika i terenskim izvidom socijalnog radnika u obitelji, može se stvoriti kvalitetna slika o stanju i ulozi starije osobe u obitelji, te na taj način steći uvid o tome je li starija osoba pod rizikom od financijskog zlostavljanja ili nije.

Socijalni radnici trebali bi biti upoznati s problematikom financijskog zlostavljanja starijih osoba kako bi mogli uočiti osobe koje se nalaze pod povećanim rizikom za financijsko zlostavljanje. Trebali bi biti upoznati s rizičnim čimbenicima i karakteristikama žrtve i počinitelja općenito, kako bi mogli obratiti pozornost na klijente koji bi mogli spadati u skupinu potencijalnih žrtava financijskog zlostavljanja. Kao vrijedan alat u prepoznavanju zlostavljanja kod starijih osoba, socijalni radnici mogu koristiti »Elder Abuse Screening Test (EAST)«, koji sadrži kratku seriju pitanja osmišljenih za utvrđivanje prisutnosti zlostavljanja, a namijenjen je stručnjacima u radu s kognitivno sposobnim starijim osobama. Test se sastoji od petnaest kratkih pitanja koji se odnose na sve oblike zlostavljanja starijih osoba (Neale i sur., 1991.). Za provjeru prisutnosti financijskog zlostavljanja kod starije osobe mogu se koristiti sljedeća pitanja: »Je li netko bez Vašeg dopuštenja uzeo nešto što je Vaše vlasništvo?«, »Tko donosi odluke o Vašem životu?«, »Jeste li ikada potpisali neki dokument bez da ste razumjeli što potpisujete?«, »Bojite li se nekoga?«, »Jeste li usamljeni?«, »Je li Vam netko uskratio pomoć kada Vam je bila potrebna?« (Akers, 2014.). Odgovori na ova pitanja mogu nam pomoći u identificiranju žrtava, no nisu jedini pomoćni mehanizam. Također, treba napomenuti da je test prvenstveno namijenjen radu s osobama koje su kognitivno sposobne te ne mora imati značajnu vrijednost u radu s kognitivno oštećenim osobama.

Zlostavljanje starijih osoba je društveni problem, a ne samo problem pojedinca

kojem se to događa. Građani mogu biti od velike pomoći pri prepoznavanju i prijavljivanju financijskog zlostavljanja starijih osoba, međutim, smatram da građani nisu dovoljno upoznati s tim problemom. O financijskom zlostavljanju starijih osoba jako se malo govori u javnosti, a žrtve su vrlo slabo zaštićene zakonom. Da bi se financijsko zlostavljanje starijih osoba počelo uočavati, potrebno je djelovanje na razini cijelog društva i države. Osvješćivanje javnosti o ovom problemu te njegova prevencija i suzbijanje osobito su važni jer se udio starijih u ukupnoj populaciji neprekidno povećava. Potrebno je osvijestiti moralnu dužnost svih građana da prijave nasilje, kako bi došlo do pravovremene i učinkovite zaštite osoba koje su takvom nasilju izložene.

Preventivne i zaštitne strategije su bitni elementi adekvatnog odgovora na financijsko iskorištavanje starijih osoba, a odgovarajuće preventivne i zaštitne mjere moraju biti dostupne ugroženim starijim osobama kojima su namijenjene. Obrazovne kampanje za poticanje javne svijesti o nekom problemu su najčešće preporučene strategije za prevenciju i ublažavanje financijskog zlostavljanja starijih osoba i prema nekim istraživanjima imaju pozitivan učinak. Istraživanje provedeno nakon jedne obrazovne kampanje za podizanje svijesti građana o oblicima zlostavljanja starijih osoba pokazalo je povećanje svijesti građana o tom javnom problemu, što se vidjelo iz usporedbe rezultata tog istraživanja s predobrazovnim istraživanjem koje su isti autori proveli godinu dana prije (Lowndes i sur., 2009.).

Sindikata umirovljenika Hrvatske 2014. godine pokrenuo je projekt pod nazivom »Zaustavimo zloupotrebu starijih osoba«, s ciljem pridonosa poštovanju ljudskih prava u Hrvatskoj, osobito prava najugroženijih kategorija starijih osoba, s naglaskom na žene izložene financijskom i mate-

rijalnom nasilju. Ovim projektom poseban naglasak je stavljen na informiranje javnosti o neprihvatljivosti nasilja i diskriminacije na temelju dobi te rad na unaprjeđivanju suradnje organizacija civilnog društva s državnim institucijama na nacionalnoj i lokalnoj razini, i to putem informativno-edukativnih aktivnosti te edukaciju aktivistavolontera koji u okviru udruge rade u neposrednoj interakciji sa starijim osobama. U smislu podizanja svijesti javnosti o pojavi financijskog i materijalnog zlostavljanja starijih, projekt je posebnu pažnju posvetio uzrocima, posljedicama i znakovima upozorenja, kako bi se izbjegle teže posljedice po stariju osobu (www.suh.hr).

Za prevenciju financijskog zlostavljanja starijih osoba i zaštitu žrtava bitna je osviještenost javnosti o tome problemu te razvoj različitih projekata i programa koji će pridonijeti tome. Također, nužan je multidisciplinarni pristup društva u cjelini i društvenih institucija nadležnih za zaštitu zdravlja, prava i interesa starijih ljudi. Dobro organiziranim multidisciplinarnim pristupom u rješavanju ovog složenog i teže uočljivog problema smanjila bi se pojavnost zanemarivanja i zlostavljanja starijih osoba u obitelji te društvu uopće. Potreba za suradnjom proizlazi iz složenosti problema i potrebe za cjelovitim pristupom, u kojem su isprepleteni medicinski, psihosocijalni, pravni i duhovni aspekti problema. Razmjena informacija između pojedinih ustanova i skupina stručnjaka nužna je u prevenciji, ranom prepoznavanju i suzbijanju zanemarivanja i zlostavljanja starijih osoba (Poredoš i Tošić, 2005.).

ZAKLJUČAK

Financijsko zlostavljanje jedan je od najčešćih oblika zlostavljanja starijih osoba, stoga predstavlja velik društveni problem za osjetljive starije osobe. Prevalenciju financijskog zlostavljanja starijih osoba

je teško utvrditi, što zbog neujednačenosti u definiranju pojma i oblika financijskog zlostavljanja to zbog različitih metoda prikupljanja podataka. Veliku poteškoću u utvrđivanju prevalencije financijskog zlostavljanja predstavlja velik broj neprijavljenih slučajeva. Same žrtve ne prijavljuju financijsko zlostavljanje iz različitih razloga. Neki se boje osude okoline ako priznaju da su financijski zlostavljani, boje se da će ih smjestiti u ustanovu jer nisu u stanju brinuti o sebi i svojim financijama. Drugi pak štite počinitelja jer se radi o njima bliskim osobama o kojima su fizički ovisni pa ne žele izgubiti jedinu skrb, a kada su i svjesni da ih se financijski iskorištava i imaju volju prijaviti počinitelja, najčešće ne znaju kome se obratiti za pomoć.

Osim starije životne dobi, postoje brojni drugi faktor koji povećavaju rizik da starija osoba postane žrtvom financijskog zlostavljanja. Tipična statistička žrtva je ženska osoba, starija od 80 godina, koja živi u vlastitom domu (Žarković Palijan i sur., 2009.), a osim toga, u povećanom je riziku ukoliko je prisutno kognitivno oštećenje, narušenog je tjelesnog i psihičkog zdravlja, a nedavno je izgubila blisku osobu.

Počinitelji financijskog zlostavljanja starijih osoba mogu biti žrtvi bliske osobe, najčešće članovi obitelji, ili potpuni neznanci. Veći broj slučajeva financijskog zlostavljanja počinjen je od strane žrtvi bliskih osoba, a kao najčešći počinitelji navođena su odrasla djeca žrtve. Financijsko zlostavljanje čine i muškarci i žene, u podjednakom omjeru. Najčešći mehanizam koji počinitelji koriste pri financijskom zlostavljanju jest stvaranje neprimjerenog/zlonamjernog utjecaja, gdje počinitelj, služeći se osjetljivošću i ranjivošću starije osobe, potpuno preuzima moć i kontrolu nad njom, a kasnije i njezinim financijskim sredstvima.

Danas vrlo popularan oblik financijskog zlostavljanja su različite komercijalne prijevare. Za ovakvu vrstu financijskog zlostav-

ljanja je karakteristično da počinitelji svoje žrtve vrebaju putem različitih medija, poput interneta ili telefona, lažno se predstavljajući i nudeći im različite usluge po jeftinijoj cijeni ili besplatno. Starije osobe nasjedaju na takve pozive jer su često usamljeni i željni razgovora, ne sumnjajući u mračnu pozadinu takvih poziva, a kada shvate da su prevareni, ne prijavljuju prijevaru jer se boje da će ih njihovi bližnji smjestiti u ustanovu gdje će biti pod nadzorom stručnjaka.

Prepoznavanje žrtava financijskog zlostavljanja ovisi o osviještenosti članova obitelji, prijatelja i stručnjaka o problemu financijskog zlostavljanja koji vrebaju starije žrtve. Oni bi trebali biti upućeni u znakove financijskog zlostavljanja koji im mogu ukazati da sa starijom osobom nešto nije u redu i da se možda radi o žrtvi financijskog zlostavljanja. Javnost treba upoznati s intenzitetom problema financijskog zlostavljanja starijih osoba, a na razini države i društva treba pokrenuti strategije za prevenciju financijskog zlostavljanja starijih osoba i zaštitu starijih osoba koje su žrtve financijskog zlostavljanja.

LITERATURA

- Acierno, R., Hernandez, M. A., Amstadter, A. B., Resnick, H. S., Steve, K., Muzzy, W., & Kilpatrick, D. G. (2010). Prevalence and correlates of emotional, physical, sexual, and financial abuse and potential neglect in the United States: The national elder mistreatment study. *American Journal of Public Health, 100*(2), 292-297. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2009.163089>
- Ajduković, M., Rusac, S., & Ogresta, J. (2008). Izloženost starijih osoba nasilju u obitelji. *Revija za socijalnu politiku, 15*(1), 3-22. <https://doi.org/10.3935/rsp.v15i1.723>
- Akers, G. (2014). *Elder abuse, exploitation and consumer scams: Ethical duties*. Galveston: Huston TSCPA Foundation.
- Alaggia, R., Regehr, C., & Jenney, A. (2012). Risky business: An ecological analysis of intimate partner violence disclosure. *Research on Social Work Practice, 22*(3), 301-312. <https://doi.org/10.1177/1049731511425503>
- Amstadter, A. B., Zajac, K., Strachan, M., Hernandez, M. A., Kilpatrick, D. G., & Acierno, R. (2011). Prevalence and correlates of elder mistreatment in South Carolina: The South Carolina Elder Mistreatment Study. *Journal of Interpersonal Violence, 26*(15), 2947-2972. <https://doi.org/10.1177/0886260510390959>
- Bernatz, S. I., Aziz, S. J. & Mosqueda, L. (2001). Financial abuse. In M. D. Mezey (Ed.), *The Encyclopedia of Elder Care*. New York: Springer.
- Biggs, S., Manthorpe, J., Tinker, A., Doyle, M. & Erens, B. (2009). Mistreatment of older people in the United Kingdom: Findings from the first National Prevalence Study. *Journal of Elder Abuse and Neglect, 21*(1), 1-14. <https://doi.org/10.1080/08946560802571870>
- Burnight, K., & Mosqueda, L. (2011). *Theoretical model development in elder mistreatment*. Final report submitted to the National Institute of Justice. Washington: U. S. Department of Justice. Available at <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/234488.pdf>
- Butković, M. (2012). *Ugovor o doživotnom i do smrtnom uzdržavanju u sudskoj praksi*. Zagreb: Hrvatska javnobilježnička komora.
- Choi, N. G., Kulick, D. B., & Mayer, J. (1999). Financial exploitation of elders: Analysis of risk factor based on country adult protective services data. *Journal of Elder Abuse and Neglect, 10*(3-4), 39-62. https://doi.org/10.1300/J084v10n03_03
- Cooper, C., Selwood, A., & Livingston, G. (2008). The prevalence of elder abuse and neglect: A systematic review. *Age and Aging, 37*(2), 151-160. <https://doi.org/10.1093/ageing/afm194>
- Crichton, S. J., Bond, J. B., Harvey, C. D. H., & Ristock, J. (1999). Elder abuse: Feminist and ageist perspectives. *Journal of Elder Abuse and Neglect, 10*(3-4), 115-130. https://doi.org/10.1300/J084v10n03_06
- Dessin, C. (2000). Financial exploitation statutes' impact on domestic relations practice. *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers, 16*(2), 379-425. Available at <http://aaml.org/sites/default/files/financial%20exploitation%20statutes-financial.pdf>

- Fealy, G., Donnelly, N., Bergin, A., Treacy, M. P., & Phelan, A. (2012). *Financial Abuse of Older People: A Review*. Dublin: National Centre for the Protection of Older People (NCPOP).
- Ferreira, M. (2005). Elder abuse in Africa: What policy and legal provisions are there to address the violence. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 16(2), 17-32. https://doi.org/10.1300/J084v16n02_02
- Garre-Olmo, J., Planas-Pujol, X., Lopez-Pousa, S., Juvinya, D., Vila, A., & Vilalta-Franch, J. (2009). Prevalence and risk factors of suspected elder abuse subtypes in people aged 75 and older. *Journal of the American Geriatrics Society*, 57(5), 815-822. <https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2009.02221.x>
- Goldstein, M. Z. (2000). Elder maltreatment. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 8(2), 101-103. <https://doi.org/10.1097/00019442-200005000-00003>
- Hafemeister, T. (2003). Financial abuse of the elderly in domestic settings. In R. J. Bonnie & R. B. Wallace (Eds.), *Elder Mistreatment: Abuse, Neglect, and Exploitation in an Aging America* (pp. 382-445). Washington, D.C.: The National Academies Press.
- Hall, Ryan C. W., Hall, Richard C. W., & Chapman, M. J. (2005). Exploitation of the elderly: Undue influence as a form of elder abuse. *Clinical Geriatrics*, 13(2), 28-36. Available at http://www.cfmal.com/Exploitation%20of%20Elderly_Undue%20Influence.pdf
- Jackson, S. L., & Hafemeister, T. L. (2014). How case characteristics differ across four types of elder maltreatment: Implications for tailoring interventions to increase victim safety. *Journal of Applied Gerontology*, 33(8), 982-997. <https://doi.org/10.1177/0733464812459370>
- Kaye, A., & Darling, G. (2000). Oregon's efforts to reduce elder financial exploitation. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 12(2), 99-102. https://doi.org/10.1300/J084v12n02_11
- Kazneni zakon. *Narodne novine*, br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015.
- Knežević, M., Miljenović, A., & Branica, V. (2013). *Teorija socijalnog rada*. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada, Pravni fakultet u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
- Laumann, E. O., Leitsch, S. A., & Waite, L. J. (2008). Elder mistreatment in the United States: Prevalence estimates from a nationally representative study. *The Journal of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 63(4), 248-254. <https://doi.org/10.1093/geronb/63.4.S248>
- Lewis, T. M. (2001). Fifty ways to exploit your grandmother: The status of financial abuse of the elderly in Minnesota. *William Mitchell Law Review*, 28(2), 911-954. Available at <http://open.mitchellhamline.edu/wmlr/vol28/iss2/6/>
- Lowndes, G., Darzins, P., Wainer, J., Owada, K., & Mihaljčić, T. (2009). *Financial abuse of elders: A review of the evidence*. Melbourne: Monash University.
- McCawley, A. L., Tilse, C., Watson, J., Rosenman, L., & Sterlund, D. (2006). Access to assets: Older people with impaired capacity and financial abuse. *The Journal of Adult Protection*, 8(1), 20-32. <https://doi.org/10.1108/14668203200600004>
- Moon, A., Tomita, S., & Jung-Kamei, S. (2001). Elder mistreatment among four Asian American groups: An exploratory study on tolerance, victim blaming and attitudes toward third-party intervention. *Journal of Gerontological Social Work*, 36(1-2), 153-169. https://doi.org/10.1300/J083v36n01_09
- Moon, A., & Williams, O. (1993). Perceptions of elder abuse and help-seeking patterns among African-American, Caucasian American, and Korean-American elderly women. *The Gerontologist*, 33(3), 386-395. <https://doi.org/10.1093/geront/33.3.386>
- National Center on Elder Abuse. (2006). *The 2004 survey of adult protective services: Abuse of adults 60 years of age and older*. Washington, D.C.: American Public Human Services Association.
- Naughton, C., Drennan, J., Lyons, I., Lafferty, A., Treacy, M., Phelan, A., O'Loughlin, A., & Delaney, L. (2012). Elder abuse and neglect in Ireland: Result from a national prevalence survey. *Age aging*, 41(1), 98-103. <https://doi.org/10.1093/ageing/afr107>
- Neale, A. V., Hwalek, M. A., Scott, R. O., & Stahl, C. (1991). Validation of the Hwalek Sengstock elder abuse screening test. *Journal of Applied Gerontology*, 10(4), 406-415. <https://doi.org/10.1177/073346489101000403>

- New York City Department for the Aging. (2011). *Under the Radar: New York State Elder Abuse Prevalence Study*. New York: New York City Department for the Aging. Available at <http://ocfs.ny.gov/main/reports/Under%20the%20Radar%2005%2012%2011%20final%20report.pdf>
- O'Keefe, M., Hills, A., Doyle, M., McCreddie, C., Scholes, S., Constantine, R., Tinker, A., Manthorpe, J., Biggs, S., & Erens, B. (2007). *UK study of abuse and neglect of older people: Prevalence survey report*. London: National Centre for Social Research & King's College London.
- Peterson, J. C., Burnes, D. P. R., Caccamise, P. L., Mason, A., Henderson, C. R., Wells, M. T., Berman, J., Cook, A. M., Shukoff, D., Brownell, P., Powell, M., Salamone, A., Pillemer, K. A., & Lachs, M. S. (2014). Financial exploitation of elder adults: A population-based prevalence study. *Journal of General Internal Medicine*, 29(12), 1615-1623. <https://doi.org/10.1007/s11606-014-2946-2>
- Petrušić, N., Todorović, N., & Vračević, M. (2012). *Nasilje nad starijim osobama: Studija o nasilju u porodici*. Beograd: Crveni krst Srbije.
- Podnieks, E. (1992). National survey on abuse of the elderly in Canada. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 4(1-2), 5-58. https://doi.org/10.1300/J084v04n01_02
- Poredoš, D., & Tošić, G. (2005). *Nasilje u obitelji nad osobama starije životne dobi*. Dostupno na <http://www.psihijatrija.com/psihijatrija/grane%20GERONTOPSIHIJATRIJA/PoredosD%20NasiljeStarijadob.pdf>
- Procopis, C. (2007). *Celebrating 10 years of promoting the rights of elder people in Queensland: Annual Report 2006-2007*. Queensland: Elder Abuse Prevention Unit.
- Quinn, M. J. (2002). Undue influence and elder abuse: Recognition and intervention strategies. *Geriatric Nursing*, 23(1), 11-16. <https://doi.org/10.1067/mgn.2002.122560>
- Reed, K. (2005). When elders lose their cents: Financial abuse of the elderly. *Clinics in Geriatric Medicine*, 21(2), 365-382. <https://doi.org/10.1016/j.cger.2004.11.004>
- Rusac, S. (2006). Nasilje nad starijim osobama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13(2), 331-346. <http://hrcak.srce.hr/7709>
- Rusac, S. (2009). Nasilje nad starijim osobama u obitelji na području Grada Zagreba. *Ljetopis socijalnog rada*, 16(3), 573-594. <http://hrcak.srce.hr/47816>
- Tripović, M. (2014). *Zaustavimo zloupotrebu starijih osoba*. Zagreb: Sindikat umirovljenika Hrvatske. Dostupno na <http://www.suh.hr/index.php/18-naslovna/278-suh-krenuo-s-projektom-za-prevenciju-financijskog-zlostavljanja-starijih>
- Tsukada, N., Saito, J., & Tataru, T. (2001). Japanese older people's perceptions of elder abuse. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 13(1), 71-89. https://doi.org/10.1300/J084v13n01_04
- Tueth, M. J. (2000). Exposing financial exploitation of impaired elderly persons. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 8(2), 104-111. <https://doi.org/10.1097/00019442-200005000-00004>
- Ustav Republike Hrvatske. *Narodne novine*, br. 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 05/2014.
- Wainer, J., Darzins, P., & Owada, K. (2010). *Prevalence of financial elder abuse in Victoria: Protecting elders' assets study*. Melbourne: Monash University.
- Wilber, K. H., & Reynolds, S. L. (1996). Introducing a framework for defining financial abuse of the elderly. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 8(2), 61-80. https://doi.org/10.1300/J084v08n02_06
- World Health Organization. (2002). *Missing voices: Views of older persons on elder abuse*. Geneva: WHO.
- Zakon o djelatnosti socijalnog rada. *Narodne novine*, br. 124/2011, 120/2012.
- Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. *Narodne novine*, br. 137/2009, 14/2010, 60/2010.
- Zakon o obveznim odnosima. *Narodne novine*, br. 35/2005, 41/2008, 125/2011, 78/2015.
- Žarković Palijan, T., Kovačević, D., & Kešin, N. (2009). Financijsko zlostavljanje starijih osoba. U T. Žarković Palijan & D. Kovačević (ur.), *Iz forenzične psihijatrije 3* (str. 373-399). Zagreb: Naklada Ceres.

Summary

FINANCIAL ABUSE OF THE ELDERLY

Ines Vuić

Silvia Rusac

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Financial abuse is the most common form of elder abuse. Therefore, it is a major social problem for vulnerable older people. It is difficult to determine the prevalence of financial abuse because of the diversity of its definitions and methods used to collect the data in a particular study. A large number of unreported cases occurs as an additional problem because of shame of victims, fear of judgment or lack of information about available possibilities of protection. Women are more frequently victims of financial abuse than men. Elderly people are at greater risk of abuse if they have cognitive impairments or if they are socially isolated with poor mental and physical health. The most common perpetrators of financial abuse are family members of abused elderly people, especially their adult children. Except them, perpetrators may be unknown persons and different institutions. They are specifically looking for the victim. Then the perpetrators take complete control and power over the victim and his/her material means by establishing an undue influence. The financial abuse of the elderly is rarely publicly discussed and victims are very poorly protected by law. A multidisciplinary approach of society and social institutions responsible for the protection of health, rights and interests of the elderly is necessary, in order to prevent the occurrence of financial abuse of the elderly and to provide victims with appropriate assistance and protection. In addition, it is necessary to raise awareness of the moral duty of all citizens to report violence, in order to achieve timely and effective protection of persons who are exposed to such violence.

Key words: elderly, financial abuse, risk factors, prevention.